

Antikvarisk förundersökning

"PARKKONTORET" FD RENINGS- OCH MÄTARHUS
SIGNALEN 20
TRELLEBORG

2020-01-10

Innehåll

1	Administrativa uppgifter.....	3
2	Inledning.....	4
2.1	Bakgrund och syfte	4
2.2	Fastighetens läge	4
3	Antikvariska förutsättningar.....	5
3.1	Detaljplan.....	5
3.2	Övriga underlag	5
3.3	Plan- och bygglagen	6
3.4	Boverkets byggregler (BBR).....	6
4	Övergripande historik.....	7
4.1	Gasproduktion och gasverk i Sverige	7
4.2	Gasverksområdet i Trelleborg.....	8
4.3	Förändringshistoria/byggnadskronologi	10
4.4	Parkkontoret	13
5	Beskrivning av byggnad och bevarandevärda delar.....	16
5.1	Stomme och fasader.....	16
5.2	Tak, skorstenar och avvattning	18
5.3	Fönster.....	20
5.4	Dörrar och portar	22
5.5	Exteriöra detaljer.....	23
5.6	Interiör och planlösning.....	24
6	Kulturhistoriskt värde.....	34
7	Källor.....	35

1 Administrativa uppgifter

Beställare:	Trelleborgs kommun, Tekniska förvaltningen genom Hans Lilja
Konsult:	Restaurera Sverige AB Kirsebergsgatan 40 212 20 Malmö
Uppdragsansvarig:	Johanna Hadmyr, Restaurera Tel: 0734-21 83 61 E-post: johanna@restaurera.se
Medverkande:	Linnéa Stolle, Restaurera Tel: 0763-27 34 21 E-post: linnea@restaurera.se
Kvalitetsgranskare:	Bengt Wahlgren, Restaurera Tel: 0705-49 79 81 E-post: bengt@restaurera.se

2 Inledning

2.1 Bakgrund och syfte

Restaurera har på uppdrag av Trelleborgs kommuns tekniska förvaltning tagit fram en antikvarisk förundersökning för "Parkkontoret", det f.d. renings- och mätarhuset inom gasverksområdet i Trelleborg. Syftet är att beskriva byggnaden, dess kulturhistoriska värde och peka ut bevarandevärda delar. Byggnaden är idag rivningshotad och följande beskrivning är framtagen som kunskapsunderlag för att möjliggöra ett bevarande av byggnaden, som utgör gasverksområdets bäst ett bevarande industribyggnad.

2.2 Fastighetens läge

Parkkontoret är beläget i den östra delen av det tidigare gasverksområdet inom fastigheten Signalen 20, mellan retorthuset och disponentvillan. Fastigheten, som ursprungligen låg i utkanten av staden, ligger idag centralt belägen strax ovan vattentornet och Stortorget i Trelleborg.

Parkkontoret är beläget i den östra delen av fastigheten Signalen 20.

3 Antikvariska förutsättningar

3.1 Detaljplan

Ett planförslag är upprättat för Signalen 19 m.fl. med framtagna samrådshandlingar. Syftet med detaljplanen är att förtäta en central del av Trelleborg, omvandla området till funktionsblandad stadsbebyggelse och tillskapa allmän plats som binder samman staden.

I planförslaget föreslås parkkontoret rivas och ersättas med byggrätt för ett bostadshus i tre våningar.

I tillhörande planbeskrivning beskrivs varför man bedömer att parkkontoret ska rivas:

*"Inom den gamla gasverkstomten ligger flera byggnader med särskilt kulturhistoriskt värde. Det rör sig om två fabriksbyggnader uppförda i rött tegel (huvudbyggnaden och parkkontoret), ett förråd i trä samt en gammal tjänstebostad. Tegelbyggnaderna är uppförda i en tidstypisk industriarkitektur och ritades av Helsingborgs stadsarkitekt Alfred Hellerström. De har ett anspråksfullt formspråk med höga arkitektoniska kvaliteter och en hög detaljrikedom. Byggnaderna är robusta och har klarat ett antal ombyggnader som inte varit helt varsamma. Byggnadskomplexet har högt kulturhistoriskt värde med tanke på anläggningens betydelse för den moderna stadens framväxt, och berättar om sin tids teknik och arkitektur. Industrianläggningar i vid bemärkelse från denna tid börjar dessutom bli sällsynta och just gasverk, och som här kompletterat med tjänstebostad, finns det troligen inte så många kvar av. **På grund av gasverksverksamheten är marken kraftigt förorenad. Utifrån den komplexa föroreningssituationen i området och i byggnaderna föreslås att parkkontoret och förrådet rivs. Dessa har bedömts vara mycket svåra att bevara och omvandla. Det ska dock säkerställas att byggnadsmaterial från byggnaderna återanvänds inom området, under förutsättning att byggnadsmaterialet inte är förorenat**"*

3.2 Övriga underlag

Parkkontoret och dess kulturhistoriska värde finns även beskrivet i tidigare utredningar framtagna för området:

I Kulturmiljöutredningen tillhörande fördjupning av översiktsplanen för Trelleborgs stad från år 2012 omnämns gasverket för dess arkitektur- och teknikhistoriska värden:

"Gasverkets två tegelbyggnader och villan är viktiga att bevara. De berättar om sin tids teknik och arkitektur. Gasverken hade stor betydelse för städernas växande bekvämligheter både genom att ge ljus i fabriker och längs gator. I hemmen användes gasen framför allt som bränsle till gasspisar."

I Kulturmiljöanalys Utredningsområde övre från 2016 är ännu tydligare i redovisandet av gasverkets värden och rekommenderar förvanskningförbud på samtliga bevarade byggnader inom gasverksområdet till följd av de kulturhistoriska värden som området besitter.

3.3 Plan- och bygglagen

Byggnaden omfattas av förvanskningförbudet samt de generella varsamhetskraven i plan- och bygglagen som innebär att byggnadens värden och karaktärsdrag ska tillvaratas vid ändring eller underhåll. Plan- och bygglagen gäller alltid, både exteriört och interiört, även om åtgärderna inte kräver bygglov. Fastighetsägaren eller byggherren är ansvarig för att lagen följs. Följande paragrafer i PBL är tillämpliga:

Kap 8 § 13 Förbud om förvanskning

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Kap 8 § 14 Underhåll och varsamhet (Tidigare PBL 3:13 Lag (1994:852)).

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Kap 8 § 17 (Tidigare PBL 3:10 Lag (1998:805)).

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

3.4 Boverkets byggregler (BBR)

BBR anger bl.a. hur kraven vid ändring av befintliga byggnader skiljer sig från nybyggnation:

1:22 Krav vid ändring av byggnader

Vid ändring av byggnader gäller reglerna i avsnitt 1 och 2 i tillämpliga delar samt de delar av avsnitt 3–9 som står under rubrikerna ”Krav vid ändring av byggnader”.

De delar av avsnitt 3–9 som står under rubrikerna ”Definitioner” och ”Tillämpningsområde” gäller även de vid ändring av byggnader. (BFS 2011:26).

Allmänt råd

Kraven för nya byggnader är aldrig direkt tillämpliga vid ändring. Däremot kan man ofta få en viss ledning av dessa då man ska bedöma innebörden av motsvarande krav vid ändring. Vid ändring kan dock kraven ofta tillgodoses genom andra lösningar än vid uppförandet av nya byggnader. (BFS 2016:6).

1:221 Varsamhetskrav och förbud mot förvanskning**1:2211 Varsamhet***Allmänt råd*

För att en åtgärd ska anses vara varsam bör den respektera byggnadens karaktär avseende

- proportioner, form och volym,
- materialval och utförande,
- färgsättning, och
- detaljsorg och detaljeringsnivå.

Den bör också ta till vara detaljer som är väsentliga för byggnadens karaktär. (BFS 2016:6).

1:2212 Förbud mot förvanskning*Allmänt råd*

Vid prövning av om en åtgärd medför en förvanskning bör det klarläggas om åtgärden förändrar byggnadens karaktärsdrag eller skadar någon av de egenskaper som sammantaget ligger till grund för byggnadens eller områdets kulturvärden. (BFS 2016:6).

1:2213 Särskilt värdefull byggnad*Allmänt råd*

En byggnad kan vara en sådan särskilt värdefull byggnad som avses i 8 kap. 13 § PBL antingen för att den har sådana värden i sig eller för att den utgör en väsentlig del av en särskilt värdefull bebyggelsemiljö. Vad som sägs här om byggnader gäller även för bebyggelseområden.

En byggnad kan vara särskilt värdefull om den tydliggör tidigare samhällsförhållanden.

Exempel på detta är

- byggnader som representerar en tidigare vanlig byggnadskategori eller konstruktion som nu har blivit sällsynt,

4 Övergripande historik

4.1 Gasproduktion och gasverk i Sverige

Med termen gasverk åsyftades ursprungligen en industriell anläggning som producerade gas av kol, bland annat för belysning i städer. Tekniken att använda kolgas, en naturlig restprodukt vid koksframställning, härstammar från en uppfinning av William Murdoch på 1790-talet i England.

Den kolbaserade tillverkningen av gas gick till så att stenkolkorrdestillerades. Processen gav värdefulla restprodukter i form av koks, ammoniak och bensen.

Det första stadsgasverket byggdes i London och togs i bruk år 1812. Den första anläggningen i Sverige byggdes år 1846 i Göteborg och redan år 1870 hade Sveriges 20 största städer ett eget gasverk.

De flesta av de kolbaserade gasverken lades ned under 1950- och 60-talen eftersom tillverkningen gick över till naftabaserade spaltgasverk. Detta hängde ihop med att förbrukningen av koks, som var en restprodukt av den kolbaserade gasframställningen, sjönk kraftigt.

Även den petroleumbaserade gasproduktionen övergavs i sin tur senare till förmån för de natur- och biogasanläggningar som finns idag.

I takt med att fotogen blev billigare och att elektriciteten gjorde sitt intåg under 1900-talet konkurrerades den gasdrivna stadsbelysningen så småningom ut.

Gasverken var generellt en kommunalt ägd anläggning som innebar en pålitlig inkomstkälla för kommunen.

4.2 Gasverksområdet i Trelleborg

Trelleborgs gasverk stod klart i oktober 1912 och bestod av ett gasverk med två retortugnar, en byggnad med kontor, renings- och mätapparatur, en gasklocka samt tillhörande gasledningsnät. Till anläggningen hörde även en disponentvilla.

Byggnaderna på gasverksområdet ritades av Helsingborgs stadsarkitekt Alfred Hellerström och disponentvillan av Ewe & Melins arkitektkontor i Malmö. Byggnaderna uppfördes av byggmästarfirman Bröderna Andersson från Trelleborg.

Gasverket förvaltades av en styrelse som tillsatts av stadsfullmäktige och leddes av stadsingenjören och var således en kommunal angelägenhet.

Efterfrågan på gas var stor och redan 1925 hade produktionen ökat så pass att en ytterligare gasklocka uppfördes intill den första. Antalet retortugnar hade vid den här tidpunkten utökats till 24 stycken.

På 1930-talet kompletterades anläggningen med en kolberedningsanläggning med krossverk och blandning, släckningstorn och högbehållare för koks. Dessa uppfördes på den västra delen av fastigheten, mot televerket.

Gasverket utvecklades i takt med att staden växte och produktionsbyggnaden, retorthuset, byggdes till under 1940-talet med en administrationsdel. På 1950-talet byggdes retorthuset om till kontors- och personalutrymme. Retortugnarna togs bort och produktionen av gas flyttades till en ny byggnad söder om retorthuset.

I början av 1960-talet tillsattes en utredning som skulle avgöra gasverkets framtid. 1966 höjdes gaspriserna i kommunen och året efter fattades beslut om nedläggning. Gasen som verket producerade gick främst till gasspisar hos befolkningen, som då byttes ut mot elspisar. Avvecklingen av verket skedde i takt med att gasabonnenterna gick över till el under en femårsperiod. 1971 stängdes den sista gasledningen av och gasklockan tömdes. Året efter revs det "nya" gasverket. Retorthuset, parkkontoret, disponentvillan samt en förrådsbyggnad bevarades.

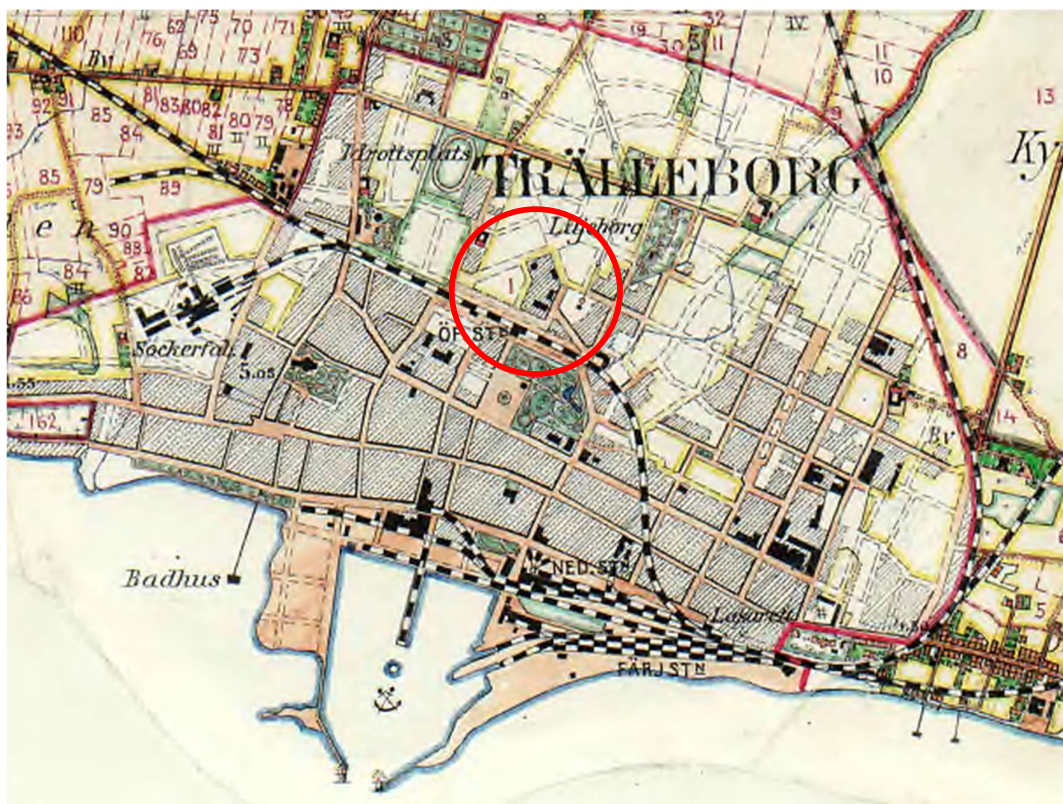

Fotografi från 1910-talet, taget från gasklockans tak. Till vänster syns det nyuppförda renings- och mätarhuset (sedermera parkkontoret) och till höger retorthuset.

Fotografi taget ifrån vattentornet under första halvan av 1900-talet med retorthusets södra fasad i förgrunden. Bakom skymtar parkkontoret och dess södra gavelfasad.

4.3 Förändringshistoria/byggnadskronologi

Trelleborg på häradsekonomska kartan från 1910-1915 med platsen för gasverksområdet inringad.

I början av 1900-talet skedde omfattande satsningar på den kommunala infrastrukturen i Trelleborg. Ett vattenverk anlades för att försörja den växande stadens invånare med dricksvatten av bra kvalitet och ett gasverk planerades att uppföras utanför staden.

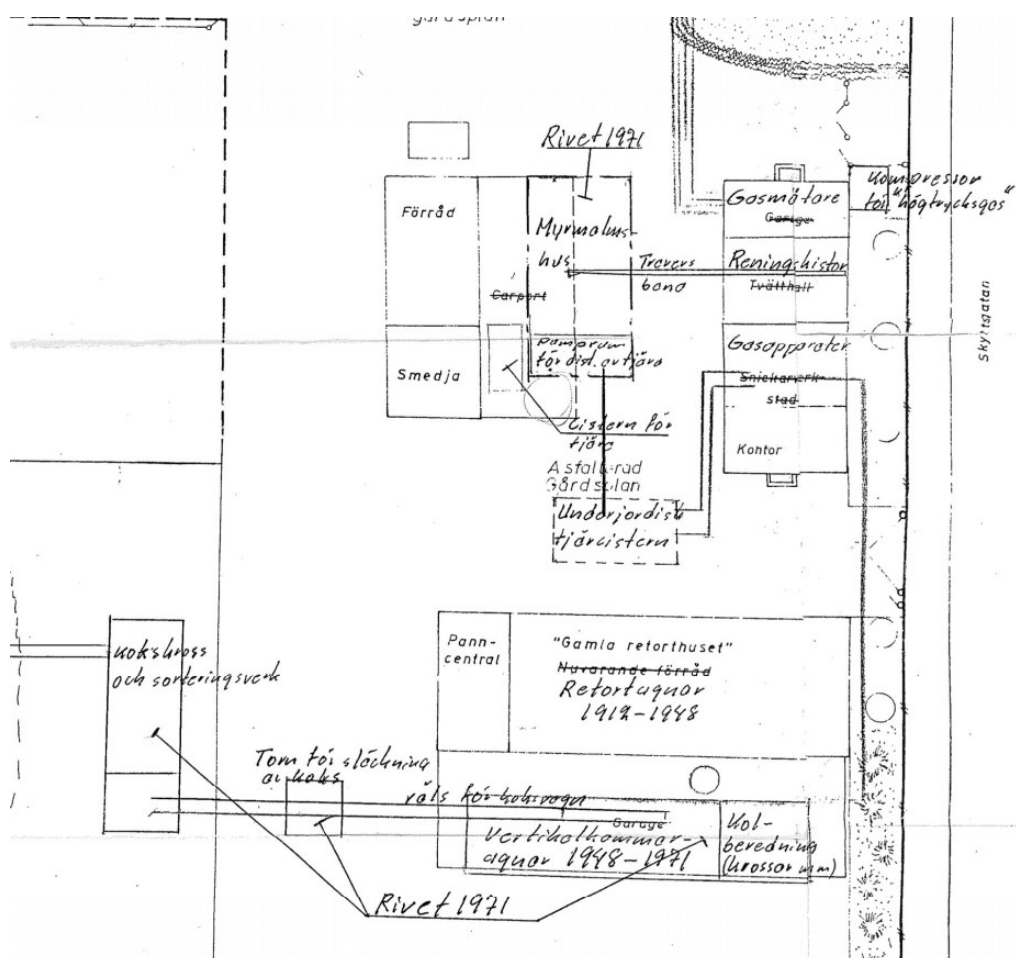
Trelleborgs gasverk anlades år 1912 och anläggningen bestod vid uppförandet av ett retorthus, i vilket retortugnar för gasframställning fanns, en gasklocka, en renings- och mätarbyggnad samt en disponentvilla. Gasframställningen bestod ursprungligen av torrdestillering av stenkol i liggande retortugnar. Förutom ugnarna fanns på gasverksområdet även de övriga maskiner som behövdes vid gastillverkningen som t.ex. kylanläggningar, tjärvaskiljare, tvätt- och reningsapparater samt ledningsnät. Gasen slussades via ledningsnätet till gasklockorna. En avgörande del av gasframställningen med stenkol var koks som är en naturlig restprodukt och som såldes till hushållen för uppvärmning.

Gasen som producerades gick ursprungligen i första hand till stadsbelysningen men kom senare, fram emot mitten av 1900-talet, att gå till hushållens spisar. Runt 1950 hade uppvärmningen av hushållen gått över från koks till olja vilket tvingade fram en omläggning av gasproduktionen. År 1957 hade denna utveckling kommit ikapp med gasverket i Trelleborg och de gamla retortugnarna skrotades. Retorthuset förlorade därmed sin ursprungliga funktion och kom att fungera som personal- och förrådsbyggnad åt Trelleborgs sotningsdistrikt istället. En ny gasproduktionsanläggning uppfördes som tillbyggnad strax söder om retorthuset.

I den nya anläggningen fanns vid tiden för nedläggningen 3 vertikalkammarugnar med vardera 4 kammare, en reningsanläggning för 6000 kubikmeter gas/dygn, två gasklockor om sammanlagt 3750 kubikmeter, ett tjär- och myrmalmshus, förråd, garage, smedja och personalrum, en högtrycksanläggning, 6 st tryckregulatorstationer samt ett nästa 50 km långt ledningsnät med hög- och lågtrycksledningar.

Den nya anläggningen kom dock inte att bli långvarig. Gaskonsumtionen i hushållen minskade till fördel för eldrivna spisar och år 1967 kom beslutet att gasproduktionen i Trelleborg skulle avvecklas. År 1971 stängdes den sista gaskranen av och året därefter revs produktionsanläggningen och de därmed förbundna byggnaderna som kokstorn och gasklockor. Retorthuset, parkkontoret, disponentvillan samt en smedja/förrådsbyggnad bevarades.

Det är inte klarlagt när och om de ur miljösynpunkt mest problematiska delarna av gasproduktionen såsom tjär-cisternen och ledningsnätet revs i samband med nedläggningen.

Anläggningen med de olika delarna av produktionen och vilka tider de var i bruk. Källa: interna handlingar Trelleborgs kommun.

Bilden föreställer gasverksområdet med "nya gasverket" i förgrunden. Okänt datum men sannolikt är bilden tagen mellan 1957 och 1972.

Gasverksområdet år 1960 till vänster respektive 1975 efter att produktionen lagts ned. Källa: Lantmäteriet.

4.4 Parkkontoret

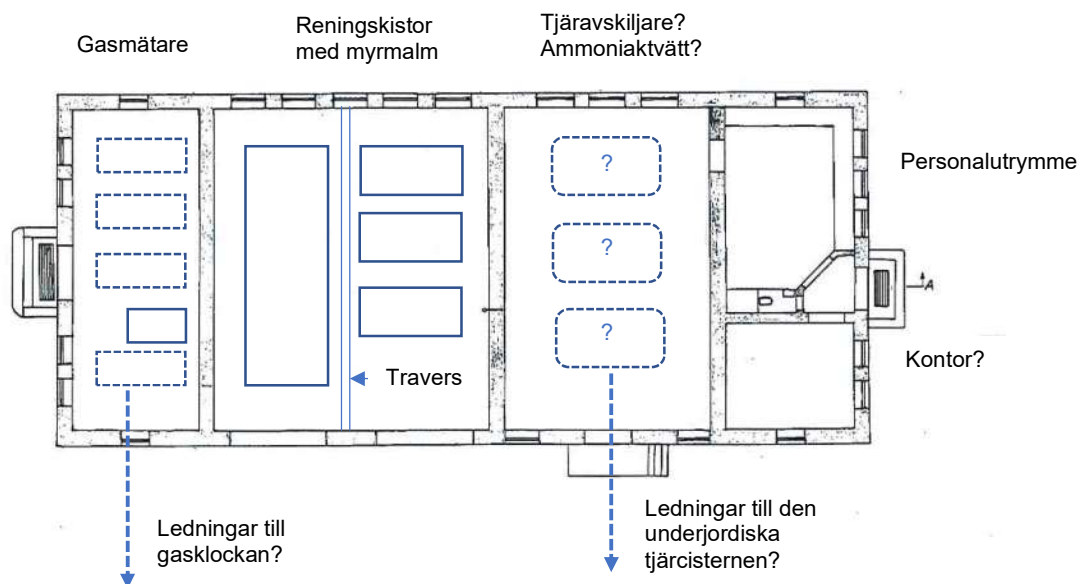
Byggnadens östra fasad mot det som senare blev Skyttsgatan.

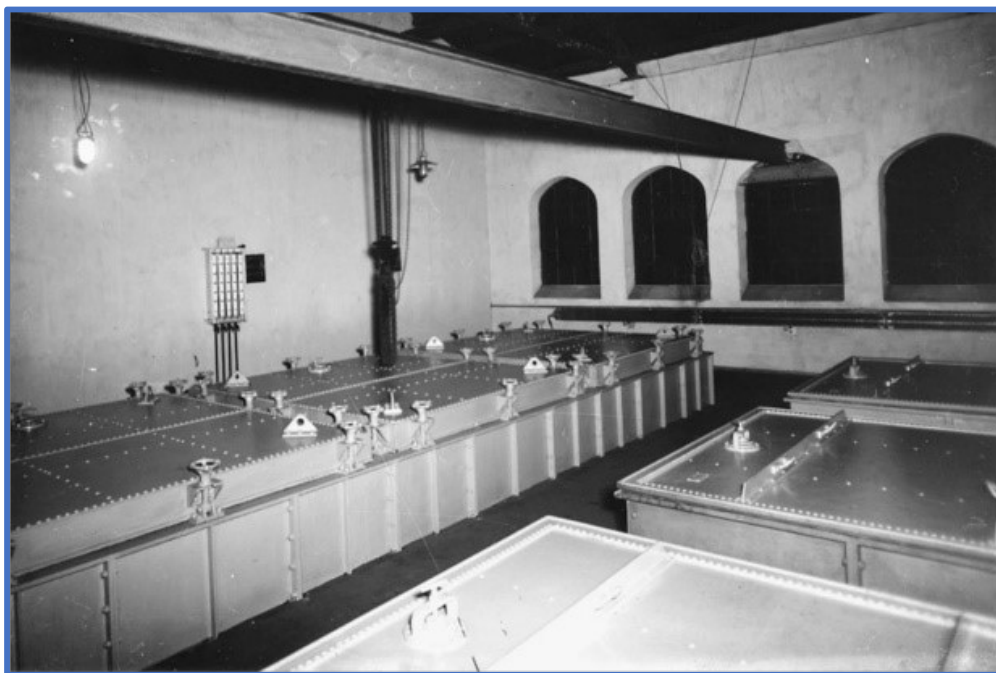
Byggnadens västra fasad in mot gasverksområdet. Fotografiet är troligen taget när byggnaden var relativt nybyggd.

Byggnaden som numera går under benämningen parkkontoret uppfördes 1912 efter ritningar av Alfred Hellerström. Byggnadens funktion var ursprungligen att hysa apparatur för rening av gasen som producerades i det intilliggande retorhuset.

Precis som retorhuset har parkkontoret fått den för gasverk så karaktäristiska utformning med en högre del i mitten flankerad av två lägre delar på gavlarna. Utformningen har att göra med att delar av apparaterna vid gasframställningen krävde en hög takhöjd.

Schematisk skiss av byggnadens tidigare funktioner och placering av gasmätare och reningskistor. Streckade linjer är antaganden. På bilden nedan syns en vy över nuvarande garaget där reningskistorna ursprungligen var placerade.

Gasverket i Trelleborg år 1938. Fotograf: Julius Johanson. Källa: Digitalt Museum. Vy över nuvarande garaget mot öster. I taket syns den travers som fortfarande är bevarad. På bilden framkommer att rummet ursprungligen saknade innertak och var öppet upp tillnock.

Byggnadens ursprungliga planlösning syns på planritningen ovan. Utrymmet längst söderut fungerade troligen som personalutrymme och hade fasta bänkar längs väggarna. Övriga utrymmen i byggnaden var helt avskilda från varandra och bestod av tre rum med olika funktioner. Det första rummet från söder rymde enligt en skiss över byggnadernas användning olika gasapparater, troligen fanns här de apparater i vilka tjära och ammoniak avskildes från rågasen. Det är inte känt exakt vilka apparater som funnits i detta rum utan antagandet är gjort utifrån de principer för hur gasframställningen vid den här tiden gick till och jämförelse med andra liknande gasverk. Tjäran som producerades pumpades vidare till en tjärbrunn som enligt ovan nämnda skiss fanns strax väster om parkkontoret.

Det sista steget av reningen av rågasen skedde i det tredje rummet från söder (nuvarande garaget), i reningskistorna. Processen syftade till att rena gasen från svavelväten och cyanider och gick till genom att gasen pumpades genom reningskistor fyllda med myrsmalm. Restprodukterna i myrsmalmen bestod bland annat av cyanid och Berlinerblått. Malmen kunde återanvändas upp till 15 gånger varefter den kasserades. Det är inte känt var man deponerade den förorenade myrsmalmen efter att den var förbrukad.

I samband med expansionen av gasproduktionen på 1930-talet uppfördes ett myrsmalmshus i vilket rågasen renades i reningskistor med myrsmalm *innan* den gick vidare till parkkontoret för vidare rening (enligt Structors utkast till Anmälan om avhjälpandeåtgärd daterad 2019-12-10).

Det sista rummet längst norrut (nuvarande verkstaden) innehöll enligt ovan nämnda skiss (se skiss på sida 11) mätutrustning för gasen.

Samtliga apparater bars upp av murade fundament som stod på källargolven. De ursprungliga trägolven var således genombrutna av dessa murade fundament och golvet avlastat.

När gasproduktionen avvecklades i början på 1970-talet förblev byggnaden i kommunal ägo och anpassades till nya funktioner. 1972 genomgick byggnaden en ombyggnad där mindre förändringar gjordes i planlösningen i syfte att anpassa byggnaden till kontors- och personalutrymmen för parkkontorets anställda. De två rummen åt norr förblev i princip oförändrade förutom att två nya portar öppnades åt öster i det som sedermera kom att fungera som garage. Lokalen längst norrut blev verkstad.

I samband med ombyggnaden försvann taklanterninen och den norra skorstenen och yttertakets lades om.

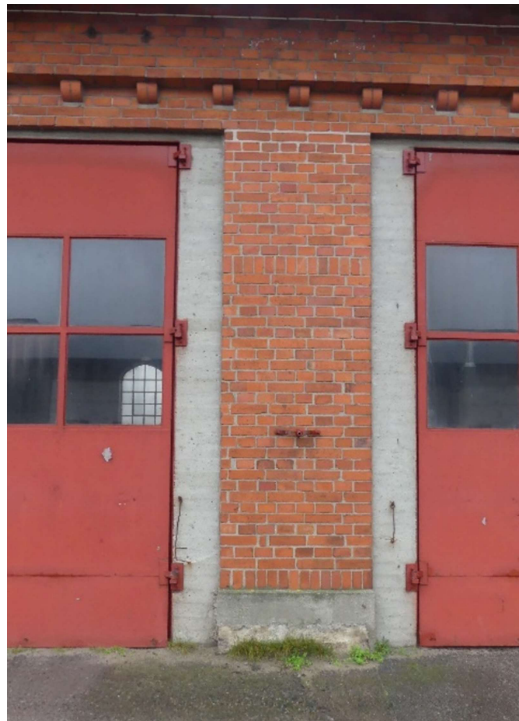
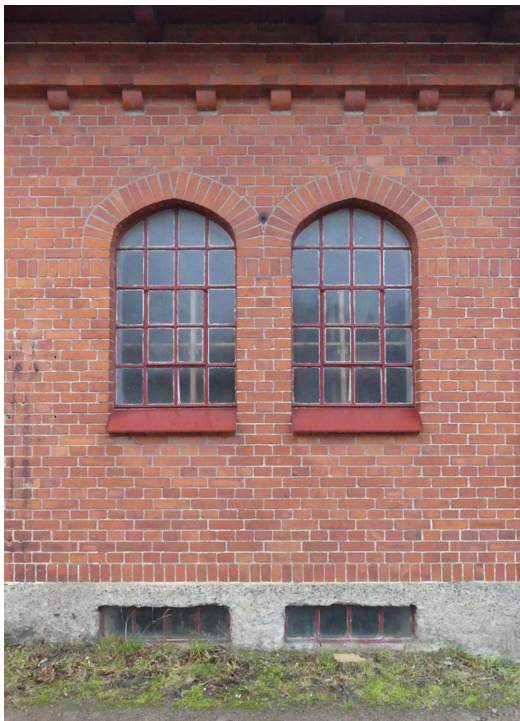
Någon gång, troligen under senare hälften av 1900-talet, gjordes tre fönster på den södra gaveln om. Ursprungligen satt där likadana gjutjärnsfönster som på övriga byggnaden men dessa ersattes med kopplade träfönster av samma dimensioner som de större fönstren i kontorsdelen på södra gaveln.

Byggnaden står idag tom då parkförvaltningen flyttat till nya lokaler.

5 Beskrivning av byggnad och bevarandevärda delar

I följande avsnitt beskrivs byggnaden och dess bevarandevärda delar. Varje del inleds med en beskrivning. Därefter följer en sammanfattning av värdebärande delar samt rekommendationer vid ett eventuellt återuppförande.

5.1 Stomme och fasader

Fasaderna är murade med rött maskninslaget tegel. Fogarna var ursprungligen glättade med stålslev och mycket ljus men har med åren svärtats av luftföroreningar. Två garageportar har ersatt delar av den ursprungliga fasaden på västra långsidan. Murpelaren mellan portarna är ommurad.

Beskrivning

Byggnaden är uppbyggd av fullmurar av tegel. Det röda maskinslagna teglet är murat med kalkbruk alt. KC-bruk i kryssförband med stålglättade fogar av kalkbruk alt. KC-bruk. Fogarna är idag svärtade av föroreningar från luften men var ursprungligen mycket ljusa. Delar av fasaderna har fogats om men ursprunglig fogning dominerar.

Fasaderna är mönstermurade med horisontala markeringar i murverket i form av ett koppskift i höjd med de ursprungliga fönstrens valv samt mot sockeln. Takfoten är markerad genom ett utragande parti som nedtill pryds av "tassar" i form av rundat formtegel.

Byggnadens murar står på en gjuten grund och sockeln är utvändigt putsad med en cementputs med mycket grov ballast.

På byggnadens västra långsida har två nya öppningar för garageportar tagit upp. Murpelaren mellan portarna är ommurad och delar av väggen runt portarna består av gjuten betong.

Vid byggnadens nordöstra fasad finns en tillbyggd källare med väggar och golv av gjuten betong. Utrymmet har tidigare rymt kompressor för högtrycksgas och är förbundet med källaren under verkstaden åt norr. Taket består liksom av gjuten betong men har en inlastningslucka av trä som utvändigt är klädd med plåt.

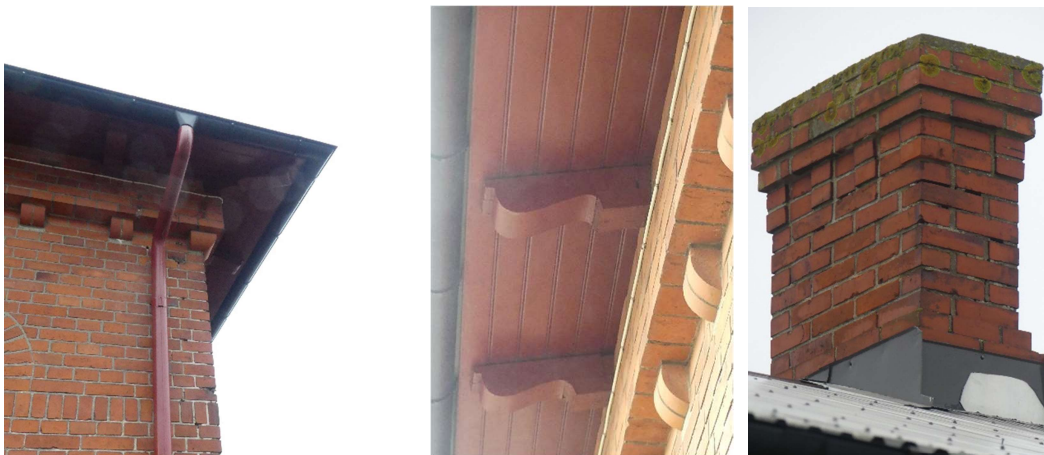
Värdebärande delar

- De mönstermurade tegelfasaderna i maskinslaget rött tegel med utkragande takfot och detaljer av formtegel.
- Den ursprungliga fogningens uttryck och sammansättning. KC-bruk som glättats med stålslev.
- Den putsade sockeln, dess sammansättning och ytbehandling.
- Byggnadens volymer.
- Ursprungliga fönstersättning.

Rekommendationer

- En demontering av befintligt tegelmurverk måste föregås av en noggrann dokumentation av förband osv. Demonteringen förutsätter varsam hantering, rengöring och sortering av befintligt tegel. Fasad- och murtegel sorteras var för sig och rengöring av bruksrester görs manuellt, utan att skada brännytan på teglet.
- Befintligt murförband dokumenteras och vid återuppförandet rekonstrueras förband och fogningsteknik.

5.2 Tak, skorstenar och avvattning

Taket är indelat i en hög del flankerad av två låga delar mot gavlarna. Idag är taket täckt med TRP-plåt men var ursprungligen pappklätt. En av de två ursprungliga skorstenarna finns bevarad liksom takfotens tassar och brädinklädnad.

Beskrivning

Taken var ursprungligen pappklädda och den höga delens sadeltak var genombrutet av en taklanternin. Lanterninen försvann troligen vid ombyggnaden 1972 och idag täcks taket av fabriksmålad, svart, trapetskorrugerad plåt.

Takkonstruktionen är inte känd eftersom vinden ovanför de nedpendlade innertaken inte var tillgänglig vid besiktningstillfället. Troligen har taket i högdelen varit öppet upp tillnock.

Yttertakets utkragande del bärs upp av profilerade taktassar av trä som liksom takfotsbrädorna är målade röda.

En skorsten av de två ursprungliga finns bevarad åt söder på högdelen. Skorstenen är murad med samma maskinslagna röda tegel som fasaderna och har ett utkragande mönstermurat krön. Ursprungligen fanns det flera ventilationshuvor av plåt men de försvann troligen i samband med omläggningen av taket.

Avvattningen består av hängrännor och stuprör. Befintlig avvattning är utbytt i modern tid och består av fabrikslackerad rödmålad plåt med runda hörn. Ursprunglig avvattning hade stuprör med skarpa hörn och var målad i en mörk kulör.

Värdebärande delar

- Sadeltaket med dess flacka lutning och uppdelning i låg- och högdal.
- Profilerade taktassar av trä och takfotsbrädor av rödmålad pärlspont.
- Ursprunglig skorsten.

Rekommendationer

- Vid ett återuppförande av byggnaden bör taket åter täckas med papp. Den ursprungliga lanterninen skulle kunna tjäna som förlaga om nytt ljusinsläpp önskas på den nya byggnaden.
- Befintliga stuprör bör bytas mot nya med skarpa vinklar.

5.3 Fönster

Byggnaden har tre fönstertyper: höga småspröjsade träfönster på södra gaveln, höga småspröjsade enkla gjutjärnsbågar samt mindre källarfönster av gjutjärn.

Beskrivning

Byggnaden har gjutjärnsfönster och träfönster. Samtliga fönster, förutom källarfönstren, är formade som en tudorbåge upptill. Det är en bågform som ursprungligen härrör från den sengotiska Tudorstilen och som plockades upp av arkitekter runt sekelskiftet.

Den södra lågdelens gavel har en annan fönstersättning än den övriga byggnaden vilket troligen hade med byggnadsdelens funktion som kontors- och personalutrymme att göra. Dessa fönster är högre och smalare och av trä. De tre östra fönstren är nytillverkade någon gång efter mitten av 1900-talet och har kopplade bågar medan de två västra har en separat ytter- och innerbåge. Ursprungligen fanns även här likadana gjutjärnsfönster som i resten av byggnaden. Samtliga träfönster är öppningsbara.

De ursprungliga gjutjärnsfönstren består av enkla fasta bågar fästa direkt i murverket och har en vädringsruta. I de delar som senare använt som kontors- och personalutrymmen har dessa fönster försetts med öppningsbara innerbågar av trä.

Mot Skyttsgatan i öster har fönstren försetts med en utvändig plastruta som skydd mot stenskott.

Byggnaden har även fasta källarfönster av gjutjärn, rödmålade likt övriga fönster.

Fönsterbleck är av målad plåt med droppkant och vilar på en utkragande solbänk av formtegel.

Värdebärande delar

- Samtliga gjutjärnsfönster och träfönster.
- Invändiga tilläggsfönster.

Rekommendationer

- Befintliga fönster är regelbundet underhållna och i gott tekniskt skick och kan således återanvändas utan allt fler åtgärder än sedvanligt underhåll i form av kompletteringskittning, underhållsmålning och rostskyddsbehandling. Det gäller gjutjärns- och träfönster såväl som innerfönster.

5.4 Dörrar och portar

Tre av fyra ursprungliga dörröppningar är bevarade. Dörrbladen är nytillverkade men de ursprungliga karmarna och överljusen finns i huvudsak kvar. Två nya garageportar sattes in i samband med ombyggnationen 1972.

Beskrivning

Tre av byggnadens ursprungliga fyra dörröppningar är bevarade inklusive överljus format som en tudorbåge. Den fjärde dörren har ersatts med en av de två nya garageportarna på byggnadens västra långsida. Samtliga dörrblad är utbytta men de ursprungliga dörrkarmarna finns delvis bevarade.

Garageportarna är från 1972 när byggnaden anpassades till nya funktioner.

Värdebärande delar

- Ursprungliga dörröppningar, bevarade dörrkarmar och överljus.

Rekommendationer

- De ursprungliga dörröppningarna märks upp så att valv kan rekonstrueras. Befintliga dörrkarmar kan återanvändas liksom överljus. Befintliga dörrblad har inget särskilt bevarandevärde utan kan med fördel ersättas med nya trädörrar som tillverkas med de ursprungliga som förlaga.
- Befintliga garageportar från 1970-talet är ett ovarsamt tillägg och har inget bevarandevärde.

5.5 Exteriöra detaljer

Den ursprungliga gaslampan är bevarad och fungerar som en fin symbol för områdets ursprungliga funktion.

Beskrivning

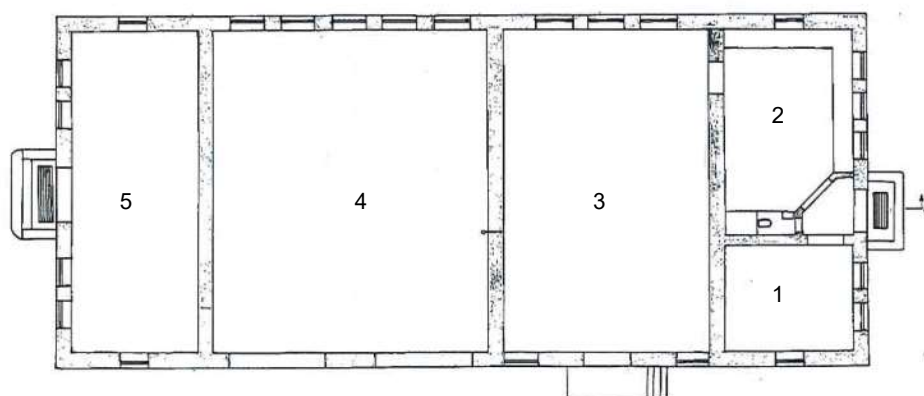
En ursprunglig gaslampa är monterad mot gårdsplanen på byggnadens sydvästra hörn. Belysningsarmaturen är ersatt med el men i övrigt är den mycket välbevarad och en viktig symbol för hela verksamheten. Lampan är en av flera som fanns inom gasverksamhetsområdet. Ytterligare en satt på byggnadens nordvästra hörn och två till på det intilliggande retorthusets norra fasad.

Det finns enstaka rester kvar av det staket som en gång avgränsade mot Skyttsgatan i öster. Två armerade betongstolpar med fin profilering finns bevarade på ömse sidor om infarten i norr.

Rekommendationer

- Gaslampan demonteras försiktigt och återmonteras på samma plats när byggnaden återuppförs.
- Staketstolparna skulle kunna tjäna som förlaga om ett nytt staket skall uppföras mot Skyttsgatan.

5.6 Interiör och planlösning

Plan från år 1972 med byggnadens ursprungliga planlösning. Littreeringen av rummen anger den senaste funktionen av utrymmena.

1-2 = Lågdal med matsal och kök

3 = Kontor och personalutrymmen

4 = Garage

5 = Verkstad

Beskrivning

Av byggnadens ursprungliga funktion som renings- och mätarhus återstår idag endast enstaka spår så som ytskikt, radiatorer, armaturer och fundament till olika mätinstrument och apparaturer. Den ursprungliga planlösningen har dock huvudsak bevarats intakt. De största förändringarna har skett i byggnadens södra del som byggdes om år 1972 då Trelleborgs stads tekniska verk flyttade in i byggnaden, vilket krävde nya kontors- och personalutrymmen.

På planen ovan från år 1972 kan man utläsa att den södra lågdelen ursprungligen var indelad i två rum (1 och 2) med ingång från den södra gaveln. Strax innanför den södra entrén fanns en mindre tambur som mot väster ledde in till ett mindre rum (1). Vad detta rum ursprungligen användes till är inte fastställt men troligtvis som kontor. Från tamburen leddes besökaren mot öster in till ett rum med fasta bänkar längs ytterväggarna (2), som troligtvis använts som matsal/personalutrymme. Härifrån fanns tidigare en dörr i den östra delen av rummet in till det rum som troligtvis inrymde gasapparater för rening av bl.a. tjära (3), men som sedan 1970-talet inrymmer kontors- och personalutrymmen fördelat på ett flertal mindre rum. I övriga delar av byggnaden är planlösningen intakt, med undantag för källaren under garaget (4) som fyllts igen. Byggnaden användes av parkförvaltningen fram till 2019 men står idag tom.

Lågdal med matsal och kök (1 och 2)

Den södra lågdelen, ursprungligen inredd med två rum och tambur, utgörs idag av ett stort öppet rum som nås invändigt via en trappa i norr. Den ursprungliga entrén mot söder finns kvar även då entrédörren blivit utbytt. Bevarat finns den ursprungliga dörrkarmen och dörrrens spröjsade överljus liksom rummets ursprungliga fönstersättning. I övrigt finns få spår kvar av rummets tidigare indelning, funktion och utförande. Samtliga ytskikt är moderna med klinkergolv, bröstningspaneler i omålad furu, nya snickerier, vävtapet och nytt innertak.

Värdebärande delar

- Fönstersättning med äldre/ursprungliga fönster – se Exteriör.
- Bevarad ursprunglig profilerad dörrkarm och tillhörande överljus mot söder -se Exteriör.
- Eventuellt bevarade material under nuvarande ytskikt - äldre brädgolv, putslager, färgsättning av väggar etc.

Rekommendationer

- Den äldre planlösningen kan med fördel rekonstrueras, dvs. indelning med två rum.
- Vid rivning av nuvarande ytskikt bör underliggande äldre utförande dokumenteras – puts, bemålning, trägolv etc.
- Tidigare material och färgsättning kan med fördel tjäna som utgångspunkt vid återuppförande så som uttrycket med brädgolv, putsade väggar, och tidstypisk färgsättning.
- Den tidigare ytterdörren och det tidigare ovanliggande rektangulära fönstret bör rekonstrueras efter äldre fotografier/ritningar – Se Exteriör.

Den södra lågdelen karakteriseras interiört av sentida ombyggnader med ny planlösning och ytskikt.

Bevarad karm till ytterdörr mot söder. Ovan dörrbladet har suttit ett rektangulärt spröjsat fönster, vilket framkommer av äldre ritningar.

Kontor- och personalutrymmen (3)

Den öppna planlösningen i det rum som förr troligtvis användes för rening av bl.a. tjära har sedan 1970-talet ersatts med ett flertal mindre rum för kontor, duschutrymmen och toaletter. Den ursprungliga huvudentrén från väster är bevarad medan den tidigare invändiga förbindelsen till lågdelen har satts igen och ersatts med en större öppning med trappa ner till det nuvarande köket. Samtliga ytskikt och snickerier är moderna. Inga spår av rummets tidigare funktion eller ursprungliga material är bevarade, förutom fönsterpartierna mot öster. En golvlucka i rummet längst in mot öster, leder ner till en källare via en ursprunglig trätrappa. Här kan man urskilja att de ursprungliga brädgolven finns bevarade under nuvarande matta och undergolv.

Källaren med dess gjutna golv indelas av två rader med putsade tegelfundament, som tidigare genombrutit golvet. Tegelväggarna är putsade med spår efter ett flertal tidigare öppningar och ledningsdragningsar. Det ovanliggande träbjälklaget är på undersidan isolerat med mineralull. I källaren finns bevarat äldre apparatur av okänd funktion.

Värdebärande delar

- Fönstersättning med äldre/ursprungliga fönster mot öster – se Exteriör
- Bevarat överljus mot väster – se Exteriör
- Eventuellt bevarade material under nuvarande ytskikt -såsom äldre brädgolv, putslager, färgsättning av väggar etc.

- Källaren med dess fundament och bevarade apparatur som berättar om byggnadens tidigare användning och funktion.

Rekommendationer

- Den äldre planlösningen kan med fördel rekonstrueras, dvs. indelning i ett rum.
- Vid rivning av nuvarande ytskikt bör underliggande äldre utförande dokumenteras – puts, bemålning, trägolv etc.
- Tidigare material och färgsättning kan med fördel tjäna som utgångspunkt vid återuppförande så som uttrycket med brädgolv, putsade väggar, och tidstypisk färgsättning.
- Äldre apparatur omhändertas och sparas.
- Den tidigare ytterdörren bör rekonstrueras efter äldre fotografier och ritningar – se Exteriör.

Vid nedgången till källaren framträder det ursprungliga brädgolvet under nuvarande golv.

Interiören präglas av den ombyggnad som påbörjades på 1970-talet och resulterade i förändrad planlösning och moderna ytskikt.

Källaren indelas med de karakteristiska tegelfundamenten som tidigare gick upp genom golvet till ovanliggande rum.

Apparatur tillhörande den tidigare tillverkningen, troligtvis någon typ av mätinstrument.

Garage (4)

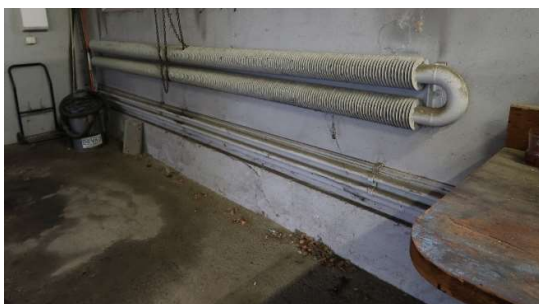
Det rum som tidigare utgjorde hjärtat i byggnaden, där reningskistorna var placerade, är beläget i byggnadens högdel och var tidigare öppet upp tillnock, vilket framkommer av ett äldre fotografi. Kvar av den ursprungliga inredningen återstår endast en travers och en kamflänsradiator. Rummets planlösning är dock intakt. Golvet är belagt med asfalt och rummet avdelas med en skärmvägg. Tegelväggarna är putsade och avfärgade i vit kulör. Längs den östra väggen, som är bevarad intakt, löper en utkragade sockel längs ytterväggen. De ursprungliga fönstren mot öster saknar innerbåge. Det plana taket är inklätt med skivmaterial och vitmålat. I takets norra del finns den lucka som leder upp till vinden.

Värdebärande delar

- Den ursprungliga planlösningen med ett stort öppet rum.
- Uttrycket med putsade tegelväggar. Bevarad klack/sockel mot öster.
- Ursprungliga fönster mot öster – se Exteriör.
- Traversen som berättar om rummets tidigare industriella historia.
- Ursprungliga radiatorer.

Rekommendationer

- Uttrycket med öppet upp tillnock kan vara intressant att återskapa för ökad rumsvloym.
- Spår efter tidigare färgsättning av väggar bör dokumenteras vid rivning.

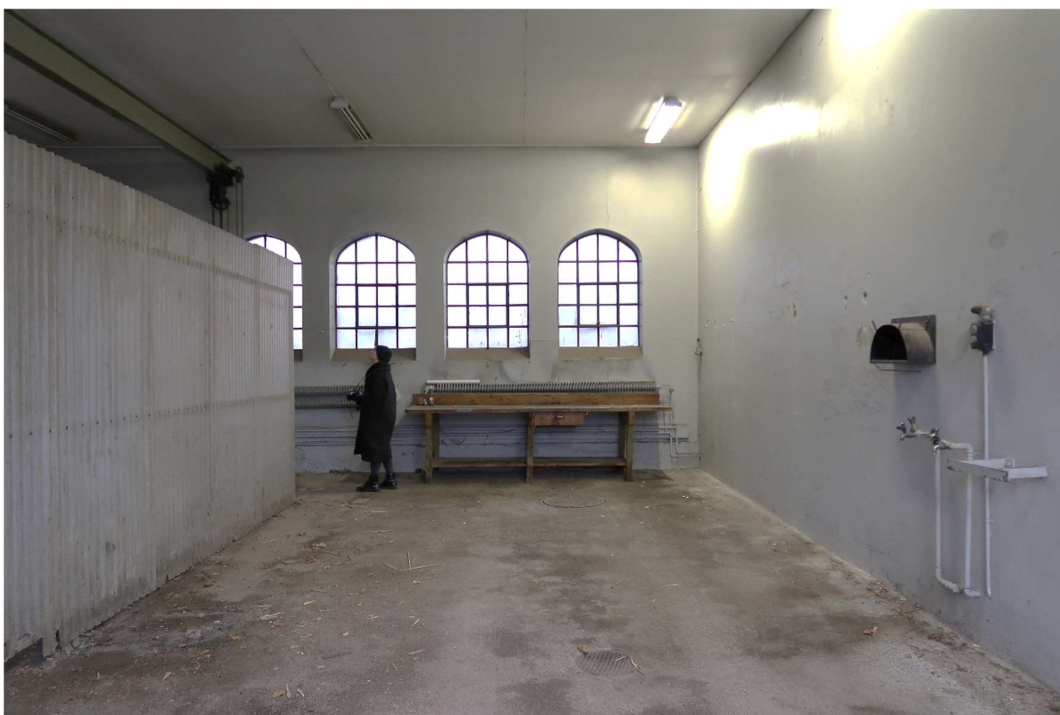
Ursprunglig kamflänsradiator.

Bevarad travers som löper i öst-västlig riktning.

Det s.k. garaget med dess bevarade öppna planlösning. Skärmväggen är sekundär.

Vy mot öster och de bevarade ursprungliga fönsterpartierna.

Verkstad (5)

Det rum som under senare tid använts som verkstad användes ursprungligen för att inhysa byggnadens gasmätare. Förutom bevarad planlösning uppvisar rummet en hög grad av autenticitet med i huvudsak bevarade ytskikt – det ursprungliga brädgolvet med tidigare urtagningar efter fundament, ursprunglig profilerad golvsockel, putsade väggar med spår av äldre färgsättning, ursprungliga fönster och dörrkarm samt putsat plantak. I rummet finns även två äldre armaturer bevarade med utanpåliggande elledningar samt äldre sektionsradiatorer.

En golvlucka leder via en trärappa ner till källaren, som mot öster är förbunden med en tillbyggd mindre källare. Källaren med dess gjutna golv indelas av putsade tegelfundament, idag kapade under golvet, men som ursprungligen sköt upp ovan brädgolvet. Tegelväggarna är putsade med spår efter äldre öppningar och ledningsdragningar. Mot öster markeras övergången till den tillbyggda källaren med en rundbågig öppning. I den tillbyggda källaren förvaras ett flertal äldre armaturer och gatlyktor.

Värdebärande delar

- Bevarad ursprunglig planlösning.
- Äldre/ursprungligt brädgolv med spår av tidigare fernissa samt urtag efter fundament.
- Ursprunglig profilerad golvsockel.
- Uttrycket med putsade tegelväggar med spår av äldre färgsättning i ockragult.
- Det putsade plantaket.
- Äldre armaturer på den norra väggen samt bevarade armaturer i källaren.
- Ursprungliga fönster – se Exteriör.
- Bevarad profilerad dörrkarm samt överljus – se Exteriör.
- Äldre sektionsradiatorer.
- Källaren med dess fundament som berättar om byggnadens tidigare användning och funktion.

Rekommendationer

- Planlösningen bör om möjligt bevaras.
- Uttrycket med putsade väggar, brädgolv och putsat plantak bör återskapas vid nyuppförande.
- Tidigare färgsättning av väggar dokumenteras vid rivning och kan tjäna som utgångspunkt vid framtida färgsättning.
- Radiatorerna bör återanvändas och kompletteras vid återuppförande.
- Armaturerna på väggen bör försiktigt demonteras och ny plats utredas. Armaturerna i källaren inventeras.
- Den tidigare ytterdörren bör rekonstrueras efter äldre fotografier/ritningar – se Exteriör.

Vy över verkstaden mot väster. Notera trägolvet med alla dess lagningar efter tidigare fundament.

Vy över verkstaden mot öster. Golvluckan ner till källaren närmast i bild.

Bevarade armaturer på den norra väggen med äldre utanpåliggande ledningar.

Bevarad profilerad golvsockel och sektionsradiator.

6 Kulturhistoriskt värde

Det f.d. renings- och mätarhuset är en av de särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna inom det gamla gasverksområdet i Trelleborg. Tillsammans med retorthuset, disponentvillan och ett förråd i trä utgör de sista fysiska spåren av den tidigare verksamheten. Övriga byggnader såsom gasklockorna, kokstorn, skorstenar och andra med gasproduktionen förbundna byggnader, revs strax efter att gasverket lades ned på 1970-talet.

De kvarvarande byggnaderna har ett betydande kulturhistoriskt värde med tanke på anläggningens betydelse för den moderna stadens framväxt, och förmedlandet av sin tids teknik och arkitektur. Industrianläggningar i vid bemärkelse från denna tid börjar dessutom bli sällsynta och just gasverk, och som här kompletterat med tjänstebostad, är sällsynta.

Gasverket representerar en viktig epok i stadens historia. Gasproduktionen var vid sidan av elektriciteten en viktig del av stadens infrastruktur och försåg hushållen med gas till spisar bland annat. Gasproduktion genom torrdestillering av kol var en teknik som introducerades i Sverige under andra halvan av 1800-talet och infördes i samtliga av Sveriges största städer. Tekniken kom fram emot 1950- och 60-talen att konkurreras ut av naftabaserad gasframställning eftersom hushållens efterfrågan på restprodukten koks hade avtagit. Även efterfrågan på gas minskade och idag finns endast ett fåtal gasverk kvar i landet i form av bio- och naturgasanläggningar. Som kulturmiljö och gasverkanläggning är fastigheten närmast unik i Trelleborg, då staden drabbats ovanligt hårt av rivningar. Anläggningens industrihistoriska värde är därmed betydande.

Tegelbyggnaderna (parkkontoret och retorthuset) är uppförda i en tidstypisk industriarkitektur, ritade av en av Sveriges vid tiden mest framstående arkitekter, Alfred Hellerström. Byggnaderna uppvisar ett anspråksfullt och påkostat formspråk med höga arkitektoniska kvaliteter och en hög detaljrikedom. Byggnadernas karakteristiska formspråk med de omsorgsfullt mönstermurade fasaderna och det gedigna materialvalet skänker byggnaderna ett stort arkitekturhistoriskt värde.

Tillsammans är de tre bevarade tegelbyggnaderna väsentliga för förståelsen av områdets ursprungliga historia som gasverksområde. Byggnaderna är de sista fysiska spåren på platsen och därav extra viktiga att bevara inför framtiden. Byggnaderna är robusta och har klarat ett antal ombyggnader som inte alltid varit helt varsamma. Av de två bevarade tegelbyggnaderna uppförda av Hellerström är parkkontoret bäst bevarat. Det kulturhistoriska värdet är därmed också högre, då möjligheten att avläsa byggnadens ursprungliga funktion och därmed också berättelsen om Trelleborgs gasverk, är betydligt större. Exteriört är fasaderna i princip intakta med undantag av de två tillkomna portarna mot väster och en borttagen lanternin. Exteriören och även delar av planlösningen uppvisar en hög grad av autenticitet. Bevarandet av byggnaden är essentiell för förståelsen av gasverksområdet.

7 Källor

Otryckta källor:

<https://sv.wikipedia.org/wiki/Gasverk>

<https://www.vonklopp.se/wordpress/?tag=ferdinand-boberg>

<http://www.sundsutsikt.se/gasverket.html>

https://www.europeana.eu/portal/sv/record/916124/S_XLM_photo_XLMCL000805.html

Teknisk tidskrift, årgång 89. 1959 sid. 421 (<http://runeberg.org/tektid/1959/0445.html>)

Tryckta källor:

Sundström, Kjell, Falu gasverk: industrihistorisk kartläggning med avseende på förorenad mark, Miljövårdsenheten, Länsstyrelsen Dalarnas län, Falun, 2000

Förorenade områden, Inventering av gasverk, flygplatser, bilfragmentering, glasindustri och ackumulatorindustri i Stockholms län, David Lokrantz, Länsstyrelsen i Stockholms län, Rapport 2005:04

Rosenqvist, Ann-Marie, Den kommunala tekniken i Trelleborg: en verksamhet av människor för människor, Kommunal teknik, Trelleborg, 1995

Arkiv:

Digitalt Museum (<https://digitaltmuseum.se/>)

Trelleborgs kommuns interna handlingar